

## ТРИ СВЯТИНИ, ДАРОВАНІ КОШОВИМ ОТАМАНОМ ПЕТРОМ КАЛНИШЕВСЬКИМ

*У статті проаналізовано благодійність Петра Калнишевського, зокрема його участь у виготовленні трьох Євангелій, які увійшли до списку світових шедеврів мистецтва.*

*Ключові слова: Євангеліє, Петро Калнишевський, благодійність, шедеври ювелірного мистецтва.*

Запорозька Січ у всі часи асоціювалася не лише з волелюбним народом, охоронцями кордонів, воїнами, лицарством, а ще й неодмінно з релігійними людьми, захисниками православ'я. Недаремно, перше, що вимагалось від новоприбулого кандидата в козаки – сповідувати православ'я.

Побожність запорожців була глибинним і природним явищем. Постійно перебуваючи в небезпеці, між життям і смертю, віра в Бога допомагала козакам не тільки вижити в складних ситуаціях, але й здолати ворога та з перемогою повернутись на рідну землю, а вже там проявити свою вдячність за збережене життя, що проявлялася у надзвичайно великій щедрості в жертвах і благодійності на користь християнських святинь. У результаті поставали нові православні церкви, храми, собори, а також робилися їм щедрі дарунки.

Запорожці часто підкреслювали, що їхні церкви "построены войском, содержатся от оного и в главном и в совершенном ведоме войска находятся"<sup>1</sup>. Козаки були щедрими жертводавцями на храми Божі. І текст Святого Писання від євангеліста Матвія "Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла, та прославляли Отця вашого, що на небі"<sup>2</sup>, були дороговказом і зразком для наслідування. Щедріших жертводавців у вітчизняній історії годі й шукати.

Поряд із будівництвом християнських храмів, козаки робили щедрі дарунки предметів церковного вжитку. Серед них чималу кількість складають Євангелія. Майже кожен із представників козацької старшини прагнув подарувати церкві хоча б один примірник цієї книги. Для християнського світу характерне шанобливе ставлення до текстів Священного Писання, в яких виявляється мотив живого спілкування людини з Богом. До найважливіших атрибутів церковної літургії належить на престольне Євангеліє. Тому його оздобленню з найдавніших часів надавали великого значення. Як наслідок, сьогодні ми маємо велику кількість примірників Євангелія, які окрім богословського, літургійного, історичного, географічного, мовно-літературного, філософсько-етичного значення мають неперевершену культурно-мистецьку цінність.

Яскраву сторінку в історію благодійності в Україні вписав останній кошовий отаман Запорозької Січі Петро Іванович Калнишевський. Його таланти організатора, військового діяча, господарника, дипломата не викликають сумніву, разом з тим, захоплює трепетне ставлення й прояви найвищого пошанівку до православної віри. До останніх днів свого нелегкого життя, П.Калнишевський піклувався про дари для духовних святинь.

Про філантропічну діяльність та внесок кошового отамана П.Калнишевського в духовну скарбницю нашої історії на різних історіографічних етапах писали П.Єфименко<sup>3</sup>, Д.Яворницький<sup>4</sup>, А.Скальковський<sup>5</sup>, В.Голобуцький<sup>6</sup>, О.Апанович<sup>7</sup>, Д.Кулиняк<sup>8</sup>, А.Коцур<sup>9</sup> та ін.

Так, 1761 р., будучи військовим суддею, П.Калнишевський звертався до архімандрита Новоспаського монастиря Михайла з проханням посприяти у виготовленні Євангелія в Москві<sup>10</sup>. Згадуючи у листі про своє перебування в цьому монастирі, він писав, що бачив там "Євангеліє під фініфом, яке (якщо можливо) Війську Запорозькому Низовому на мій кошт у вічну пам'ять

і похвалу в ціні такій самій, за яку вона зроблена відпустити (продати) покірно прошу"<sup>11</sup>. "Якщо ж це буде неможливо, далі продовжував він, то просив сприяння архімандрита виготовити її копію. У тому ж році П.Калнишевський звернувся з проханням до сотника Данила Бутовського, щоб той прислав на Січ золотарів для виготовлення оправи Євангелія"<sup>12</sup>. Йшлося про те, що П.Калнишевський мав три Євангелія, серед яких, як зауважував тоді ще військовий суддя, одне виготовлене з олександрійського паперу і тому потребує золотої оправи для кращого зберігання. П.Калнишевський, знаючи, що в с. Чигрин Дібровський є справжні майстри цієї справи, звернувся до сотника, щоб золотарі прибули на Січ для укладення угоди щодо виконання замовлення. Робота була виконана відомим київським майстром Іваном Равичем. Євангеліє переплели дубовими дошками, обгорнутими позолоченими листами з накладним срібним різьбленням. Переплетення та застібки також срібні. На лицевій дошці зображення Богоматері, Іоанна Богослова, євангелістів. Понад пуд срібла пішло на його оправу, довжина – понад півметра, ширина – 34 см, товщина – 10<sup>13</sup>.

М.Петренко так описує Євангеліє у книзі "Українське золотарство": "Споріднену з народним мистецтвом орнаменту має срібна оправа Євангелія з дарчим написом останнього кошового отамана Запорозької Січі Петра Калнишевського, яке зберігається в Роменському краєзнавчому музеї (інвентарний номер 8803). Тут ми знаходимо орнаментальні мотиви (роzetки, пагінці рослин), дуже близькі до прикрас Покровської церкви села Сорочинці, а також Преображенського собору в селі Мгар на Полтавщині. Наріжники чільної сторони оправи Євангелія зроблені у формі овальних вінчиків, характерних для київських оправ. Простір між клеймами орнаментований оригінальними стеблами стилізованої трави й аканта. Дуже цікаві прикраси спідньої дошки. Наприклад, пуклі тут виконані у вигляді майолікових розеток, типових для будов України XVIII ст. Між дрібненьким стилізованим листям розсіпані купками сніжинки. Корінець прикритий орнаментальною сіткою з густого плетива лози"<sup>14</sup>. Коштовна оправа з лицеві сторони, в нижній частині, має дарчий напис козака: "Сія книга євангеліє ізделано коштом Війська Запорозького низового судії військового Петра Івановича Калнишевського". На сторінках з 8 до 43, внизу, написано про жертводавця, де разом з П.Калнишевським згадуються померлі Іоанн, Агафія (батьки майбутнього кошового), Зеновій, та живі Андрій, Параскева, Сімеон, Андрій і Йосип – ймовірно – це його брати і сестри або й взагалі якісь близькі родичі. Справедливо, зауважує краєзнавець Ф.Ніколайчик – чому прізвища нікого з них не записані у метричних книгах. Дослідник припускає, що батько Калнишевського міг носити інше прізвище. З надпису ми дізнаємося й про вартість святині – 500 рублів, та час її виготовлення – 3 липня 1762 р.<sup>15</sup> Додамо, що текст Євангелія було видруковано 1758 р. у Москві.

Коли у 30-ті роки XX ст. церкви масово закривали, фінвідділи робили перепис речей, які передавали на утилізацію, вилучали коштовності, дорогоцінні метали. Євангеліє так само могли б "утилізувати", але непевного 1936 р. інспектор райфінвідділу Крижанівський зміг побачити у книзі не лише дорогоцінний метал, а й витвір мистецтва. І, склавши акт та підписавши його, передав Євангеліє до музею.

А справжню ціну Євангелія дізналися, коли в 1996 р. книгу з музею викрали. Тоді експертиза встановила її вартість, яка всіх вразила. На щастя, через три місяці, міліція знайшла Євангеліє, поки його не встигли піддати сучасній "утилізації". І тепер реліквію бережуть з пересторогою. Побачити витвір мистецтва можна, як правило, на свято св. Петра і Павла (ймовірний день народження П.Калнишевського). Тоді, вживають посилені заходів безпеки й виставляють святиню на оглядини. Адже нині Євангеліє – унікальна і найкоштовніша перлина не лише Роменського краєзнавчого музею, а й усієї духовної скарбниці України. Євангеліє – справжній шедевр українського золотарства XVIII ст., який увійшов до світових каталогів мистецтва<sup>16</sup>.

Про ще одну святиню, до якої причетний Петро Калнишевський, Євангеліє для головного храму Соловецького монастиря, знаходимо відомості у праці Л.Падалки "О старинном Покровском храме". Там, зокрема, йдеться про те, що після свого звільнення, у 1801 р. П.Калнишевський пожертвував храмові Євангеліє в "срібній, визолоченій оправі. Його вага складала 2 пуди 20 ф. (приблизно 16 кг і 830 грам – Г.К.). На цьому Євангелії містився надпис про жертводавців. Л.Падалка пише, що "Пожертвованія эти сдѣланы на собственныя средства послѣдняго Запорожскаго кошевого, составившіеся изъ отпускаемыхъ на его содержание по

1 р. въ день. Выдавались эти деньги изъ собственного его имущества, поступившаго въ секвестръ"<sup>17</sup>. Ця ж інформація міститься у праці М.Колчина, Г.Фруменкова, С.Авдєєнка з уточненням "Весу 34 фунта 2530 золотников, ценою 2425 рублей и 30 копеек."<sup>18</sup>. Виготовлене Євангеліє 1801 р. у Москві<sup>19</sup>.

Д.Яворницький також підтвердив наявність подарованих отаманом монастирю Євангелія та запрестольного хреста<sup>20</sup>.

У "Кіевской старине" № 10 за 1903 р. вміщена стаття під криптонімом Г.Б. "Ко дню столетней кончины последнего кошевого Войска Запорожского Петра Калнышевского", де серед іншого йдеться й про час перебування П.Калнишевського у в'язниці на Соловках<sup>21</sup>. Описуючи жахливі умови проживання арештанта, автор, разом з тим припускає, що ставлення монастирського керівництва до П.Калнишевського було досить поблажливим, мотивуючи це тим, що, по-перше, після помилування колишній кошовий висловив бажання залишитися й надалі в монастирі, а, по-друге, цінні пожертви, даровані арештантом на храм соловецького монастиря. Серед них і багата оправа на одному із Євангелій. Автор зазначає, що ця книга була надрукована 1759 р. розмірами біля 1 аршина на 3/4 аршина. Зазначена стаття є цінною з погляду на те, що тут міститься детальний опис самої оправи. "Объ доски евангелія обложены серебромъ 84 пробы, вызолочены и богато окрашены священными изображениями – на лицевой сторонъ финифтяными (фініфть – давня назва емалі, що в перекладі означає "світлий камінь". Така робота характерна для російського розпису XVIII ст. Її використовували для покриття металевих виробів і нанесення узору на порцеляні – Г.К.), а на задней подъ чернью; и ть и другій прекрасной художественной работы. На лицевой сторонъ евангелія слъдующія финифтяныя, сдъланныя синей краской по бълму фону, изображения: въ срединъ – Воскресенія І. Хр., вверху св. Троицы, по угламъ 4 евангелиста, по сторонамъ центрального изображения – преп. Зосима и Савватій Соловецкіє чудотворцы. Сверхъ этихъ изображеній довольно крупной величины, имеются еще слъдующія по-меньше продолговатой формы: вверху центрального изображения – моленіе о чашъ съ львой стороны его Благовъщеніе, съ правой Преображеніе и внизу изображение тайной вечери. Корешокъ переплета евангелія тоже серебряный вызолоченый и украшенный рисункомъ изъ цвѣтовъ. На внутренней сторонъ корешка переплета сверху и внизу евангелія прикрѣплены серебряныя вызолоченныя дощечки съ слъдующею выгравированною надписью: на верхней дощечкѣ. – "Во славу Божию устроено сие евангеліє въ обитель святаго Преображения преподобныхъ отецъ Зосима и Савватія Соловецкихъ чудотворцевъ, что на море окіана, при архимандритъ Іонъ"; на нижней – "а радениемъ и коштомъ бывшаго запорожской съчи кошевого Петра Ивановича Кальнышевскаго 1801 года, а всего въсу (очевидно оклада) 34 ф. 25 зол. всей суммы 2435. Проба серебра 84 – 1800 года"<sup>22</sup>. Оправа, як видно з опису, була зроблена дуже майстерно, високохудожньо. Нажаль, як ім'я автора, так і місце виготовлення оправи залишилися невідомими. Також цікавим є джерело фінансування цього замовлення. Більшість дослідників сходяться до думки, що це були залишки від суми, яка щорічно виділялася монастирю для утримання П.Калнишевського. Нагадаємо, що все майно кошового після арешту було конфісковано. Але царською "милістю" виділялося на його утримання 330 крб. на рік, приблизно 90 коп. (це у 37 разів більше, ніж виділялося на утримання інших арештантів). Збереглися записи "Тетрадь, данная конторой монастырского правления иеромонаху Иоанну, для записи выдачи кормовых денег бывшему Сечи Запорожской кошовому Петру Кальнышевскому". В цьому документі значиться, що один із караульних солдатів щомісяця отримував у монастирського скарбника певну суму на утримання арештанта<sup>23</sup>. Очевидно, що на зекономлені кошти й була замовлена оправа до християнської святині. Це свідчить, як зазначає С.Авдєєнко, що матеріальної скрути арештанта не відчував, зовсім інше – страждання фізичні й моральні.

Можна припустити, що оправа до Євангелія була замовлена ще в часи, коли П.Калнишевський числився серед в'язнів, можливо кошовий замовив такий подарунок з нагоди чвертьстолітнього перебування в Соловецькому монастирі. Чи мав він надію, що незабаром отримає помилування – невідомо.

Уже в радянські часи відомості про соловецьке Євангелія знаходимо в одному з переліків реліквій козацтва, які підлягали поверненню з Росії в Україну. За актом № 366 від 10 жовтня 1931 р., з Оружейної палати за підписами її представників В.Іванова й М.Левінсона, з української

сторони – представника сектора науки УСРР В.Білецької було передано "наступні предмети зі списку, затвердженого паритетною комісією ВЦВК СРСР: 1) Прапор Запорозького війська. 1688 р., № 4185. 2) Прапор запорозький, часу Єлизавети Петрівни, № 4188. 3) Прапор запорозький із байберека часу Єлизавети Петрівни, № 4187. 4) Значок козацький XVII сторіччя, № 4209. 5) Хрест на престольний срібний позолочений із чотирма фініфтяними медальйонами по кінцях. ... Розмір 0,595x0,39. Нехреста 12. 6) Євангеліє № 37 – моск. друку 1759 р., срібне, золоч., із гладкою [...] кришкою, на котрій накладні фініфтяні медальйони в обрамленні зі стразів. ... На пластинках літопис: "Во славу Божию устроися сие святое евангелие во обитель святого Преображенія и преподобных отец Зосимы и Савватія соловецких чудотворцев, что на море океане при архимандрите Ионе а рождением и коштом бывшего запорожской сечи кошевого Петра Ивановича Кольнишевского 1801 г., а всего весу 34 фунта 25 зол. Сумма 2435". Розмір по кришці 78 – 55 см"<sup>24</sup>. Як бачимо, є певні неточності надпису на кришці Євангелія, який подає Г.Б. і в тексті, складеному при опису. Отже, з Оружейної палати Євангеліє П.Калнишевського мало б бути передане в Україну 1931 р. Але, як зазначає С.І.Кот, із того величезного скарбу, який вдалося повернути з Росії в Україну, на сьогодні невідома доля майже всіх козацьких реліквій<sup>25</sup>.

Відомо, що у 1763 р. П.Калнишевський також подарував Києво-Межигірському Спасо-Преображенському монастирю коштовне Євангеліє. Відбулася ця подія, саме на свято Покрови Пресвятої Богородиці, яке у XVIII ст. відзначалося 1 жовтня.

Після того, як 1775 р. Катерина II зруйнувала Запорозьку Січ, подібна доля чекала й на Києво-Межигірський монастир. Царське рішення не забарилося й уже 1786 р. козацьку духовну святиню закрили. Тоді було зроблено опис монастирського майна. Тут містилася інформація про Євангеліє, подароване Петром Івановичем Калнишевським. За свідченням "Ведомостей о церковных одеждах, поступивших при разрушении Сечи Запорожской в ведомство Екатеринославской казенной Палаты..."<sup>26</sup>, Євангеліє з 1786-го по 12 квітня 1795 рр. перебувало в Катеринославі, а потім у Полтаві.

За іншою версією, 10 квітня 1787 р. було видано царський указ князю Г.Потьомкіну перевезти ризницю й церковне начиння монастиря до Софійського собору м. Києва. Пізніше ризниця і книги Свято-Покровської Січової церкви були відправлені в Санкт-Петербург до Олександроневської лаври.

У "Ведомости о церковных одеждах, поступивших при разрушении Сечи Запорожской в ведомство Екатеринославской казенной Палаты..."<sup>27</sup> за 1795 р. маємо чи не перший детальний опис святині. Тут зазначено, що видрукуване Євангеліє на олександрійському папері (це високоякісний і дорогий папір, який використовувався для друку цінних книг – Г.К.), палітурка зі срібною позолотою. Оздоблення окладу книги виконано з використанням фініфті, його прикрашають понад 800 кольорових камінців. На верхній кришці, вигравірувано рослинний орнамент, по чотирьох кутах – зображення євангелістів, в центрі – срібний хрест. Нижня кришка по середині прикрашена іконою у вигляді медальйона "Покрова Пресвятої Богородиці", яка обрамлена також рослинним орнаментом. Зверху – зображення Святого Духа в оточенні двох ангелів, а знизу – одного. Також на зворотному боці, в кінці є надпис:

“СІЄ СВТОЄ ЄВГЛІЄ ДАЛЪ ВКЛАДОМЪ ВЪ ВОЙСКОВУЮ СЪЧЄВУЮ ЗАПОРОЖСКУЮ ПОКРОВА ПРТЫЯ БГОМАТЕРЕ ЦРКОВЪ КУРЕНЯ КУЩЕВСКАГО ЗНАТНОЙ ТОВАРИЩЪ ВОЙСКОВОЙ СУДИЯ ПЕТРЪ ИВАНОВИЧЪ КАЛНЪШЕВСКОЙ АУФЪАГ МСА ОКТОВРІА, А ДНѦ ІНДИКТА: М: КОТОРОЕ С СЕРЕБРѦМЪ ИСКАМЕНІЕМЪ ИСПОЗОЛОТОЮ ЦЕНОЮ АКЕ РУБЛЕЙ”<sup>28</sup>.

Як бачимо з самого тексту, це дуже вартісна річ, за яку було заплачено 1025 руб. Вага оправи без тексту книги має 9,722 кг. Отже, маємо беззаперечний доказ того, що ця святиня також виготовлена на замовлення та коштом військового судді, майбутнього кошового отамана Петра Івановича Калнишевського.

Отже, Петро Іванович Калнишевський був визначним державним, політичним, військовим діячем. Особливу, неповторну сторінку в історію українського благодійництва вписав останній

кошовий отаман своєю доброчинною діяльністю. Науковцями вже переконливо доведено, що за його кошти чи сприяння збудовано понад 30 храмів, соборів і церков. Але надзвичайно мало відомо, що до різновидів його філантропічної діяльності належать подарунки Святого Письма. Нині нам точно відомо, що військовий осавул Петро Іванович Калнишевський подарував два Євангелія, одне у 1762 р. Троїцькій церкві рідного села Пустовійтівка, друге – 1763 р. Києво-Межигірському Спасо-Преображенському монастирю, а третє – було замовлене вже арештантом Соловецького монастиря на заощадження, які зібрав останній кошовий за майже 25 років свого перебування в ув'язненні. Євангелія Петра Калнишевського мають не лише історичну, духовну, літературну цінність, вони увійшли до світових каталогів мистецтва як справжні шедеври золотарства XVIII ст. Значимість Євангелій, подарованих Петром Калнишевським є підтвердженням не лише традиції запорозьких козаків "дарувати книги храмам на відмолення гріхів", а й свідченням про незмінну прихильність козацтва православ'ю. Своїми вчинками й пожертвами на храми, вони сприяли формування фондів монастирських бібліотек і внесли свою лепту в художнє оформлення книжкових оправ, розвиток світового ювелірного мистецтва.

Отже, український народ у своїй духовній скарбниці має безцінні дари – Євангелія. Вони появились завдяки співпраці талановитих і благочестивих наших краян – справжніх патріотів своєї Батьківщини. Книги давно вийшли за церковні межі. Ними цікавляться історики, вивчають лінгвісти, захоплюються мистецтвознавці.

<sup>1</sup> Коцур Г. Меценатська діяльність доби козащини: історичний досвід церковного будівництва // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2005. – Вип. 240 – 241. Філософія. – С. 66 – 70.

<sup>2</sup> Мт. 5:16. // Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське біблійне товариство, 2003. – 1140 с.

<sup>3</sup> Ефименко П.С. Калнишевский, последний кошевой Запорожской Сечи. 1691 – 1803 // Русская старина. – 1875. – Т. XIV. – С. 407 – 420.

<sup>4</sup> Эварницкий Д.И. Последний кошевой атаманъ Петръ Ивановичъ Калнишевский. – Новочеркасскъ, 1887. – 16 с.

<sup>5</sup> Скальковский А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького: Передм. та комент. Г.К.Швидько. – Дніпропетровськ, 1994. – 678 с.

<sup>6</sup> Голобуцкий В.А. Запорожское казачество. – К., 1957. – 462 с.

<sup>7</sup> Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. – К., 1991. – 335 с.

<sup>8</sup> Кулиняк Д.І. Останній кошовий Петро Калнишевський. – К., 1991. – 48 с.

<sup>9</sup> Коцур А. Троїцька церква П.Калнишевського в Пустовійтівці – пам'ятка дерев'яної архітектури України XVIII ст. // Часопис української історії: Зб. наук. ст. – К., 2005. – Вип.3. – С. 10 – 16.

<sup>10</sup> ЦДІАУ. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 51.

<sup>11</sup> Там само.

<sup>12</sup> ЦДІАУ. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 81.

<sup>13</sup> Коцур В. Шлях на Голгофу // Коцур В.П. Від Сули до Білого моря: шлях через три століття (До 200-річчя від дня смерті останнього кошового отамана Запорозької Січі П.І.Калнишевського) – К.-Переяслав-Хмельницький, 2004. – С. 303.

<sup>14</sup> Петренко М. Українське золотарство. – К., 1970. – С.135.

<sup>15</sup> Ф.Н. Родина Калнишевскаго // Киевская старина. – 1892. Май. – Т. XXXVII – С. 270.

<sup>16</sup> Коцур Г. Внесок Петра Калнишевського у розвиток української культури та духовності // Часопис української історії. – К., 2007. – Вип.7. – С. 25.

<sup>17</sup> Падалка Л. О старинномъ Покровскомъ храмъ козацкой поры и его строительъ // Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. – Полтава, 1908. – Вып. 5. – С. 63.

<sup>18</sup> Авдеенко С.И. Последний атаман. Тайна императора. – Запоріжжя, 2008. – С. 56.

<sup>19</sup> Там само.

<sup>20</sup> Эварницкий Д.И. Запорожье въ остаткахъ старины и преданіяхъ народа. – СПб., 1888. – Ч. II. – С. 470; Коцур Г.Г. Петро Калнишевський: нескорений духом. – К.-Переяслав-Хмельницький, 2012. – С. 11.

<sup>21</sup> Г.Б. Ко дню столетней кончины последнего кошевого Войска Запорожского Петра Калнышевского // Киевская старина – 1903. – № 10 (октябрь). – Отд. 1. – Т.83 (№№ 10 – 12). – С. 203 – 207.

<sup>22</sup> Там само. – С. 206 – 207.

<sup>23</sup> Авдеенко С.И. Последний атаман. Тайна императора. – С. 55 – 56.

<sup>24</sup> Кот С.І. Реліквії козацтва в контексті українсько-російських переговорів щодо їх повернення (1920 – 1930-ті рр.) // Український історичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 134 – 135.

<sup>25</sup> Там само. – С. 140.

<sup>26</sup> Короленко П.П. Церковные древности кубанских казаков. – М., 1905. – С. 33.

<sup>27</sup> Там само.

<sup>28</sup> Там само.

*В статье рассматривается благотворительность Петра Калнышевского, в частности его участие в изготовлении трех Евангелий, которые вошли в список мировых шедевров искусства.*

*Ключевые слова: Евангелие, П.Калнышевский, благотворительность, шедевры ювелирного искусства.*

*In the article the charity of Petro Kalnyshevskyi is analyzed, including his contribution in the publishing of three copies of Gospel, which are included into the list of the world's masterpieces of art.*

*Keywords: Gospel, Petro Kalnyshevskyi, charity, masterpieces of jewelry.*